

Földmérés és térképezés az ókori Egyiptomban

Szűcs László főiskolai adjunktus,
Szent István Egyetem Ybl Miklós Műszaki Főiskolai Kar

Bevezetés

A földmérők munkája, akár csak napjainkban, nagyon fontos volt az ókori Egyiptomban is. Feladatuk kiterjedt az ingatlan-nyilvántartás, terepi földmérés, mérnökgeodézia és csillagászati geodézia területére is. Szerencsémre az Eötvös Lóránd Tudományegyetem, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, valamint a Szent István Egyetem Ybl Miklós Műszaki Főiskolai Kara közötti együttműködés keretében többször dolgozhattam Egyiptomban régészeti ásatáson. Ahogy láttam az óriási épületeket és az ókorból fennmaradt építést irányító és mérő „műszereket” a Kairó Múzeumban, megértettem a földmérők munkájának fontosságát az ókori Egyiptomban. Ezért ebben a cikkben szeretnék néhányat bemutatni feladataikból, mérési technikájukból és eredményeikből.

Az ingatlan-nyilvántartás kezdete

Az alsó- és felső-egyiptomi királyság egyesülése idejében (kb. i.e. 3200) hamar kialakult a fejlett államigazgatás. Tudni kellett a parcellák pontos helyét és határait, mert a föld és a termés volt az adózás alapja. Ezeket az adatokat a területi hivatalokban erre szolgáló könyvekben tartották nyilván. Ez volt az ingatlan-nyilvántartás őse. Abban az időben a Nílus minden évben kiáradt, és iszap borította el a földeket. Ezért az ókori földmérőknek a földrészleteket minden évben újra ki kellett tűzniük. Ezt a munkát a harpedonaptok végezték, akik földmérők és Amon isten papjai voltak. A földrészletek területének meghatározásához ezeket kisebb szabályos részekre osztották. Ez utóbbiak területének meghatározására képleteik voltak, de néha ezek hibákat tartalmaztak [*Papp-Váry Á.*, 1969]. Kövek (sztélék) jelölték a városok és földbirtokok határait. A kövek közötti távolságokat a királyi hivatalokban tartották nyilván. A legfőbb földmérő maga a fáraó volt.

A papság fontos szerepet töltött be a közigazgatásban, de ők irányították a tudományos életet is.

A kezdeti időktől fogva feljegyezték az uralkodó királyok nevét, uralkodásuk idejét, a legfontosabb történelmi eseményeket, valamint a Nílus áradásának időpontját és szintjét is.

A mérnökgeodézia kezdetei

Az ingatlan-nyilvántartási feladatok mellett szintén hamar megjelentek a mérnökgeodéziai és csillagászati geodéziai feladatok is. A kettő abban az időben nehezen elválasztható egymástól, mivel a templomok, piramisok és sírok építési főirányait csillagászati geodéziai módszerekkel határozták meg. A nagy építkezések megkezdése előtt az építési főirányt kitűzték a papság földmérői, azonban ez csak akkor vált hivatalossá, amikor ünnepélyes keretek között maga a fáraó is elvégezte a rituális kitűzést. Az elkövetkező évek folyamán, amíg az építkezések folytak, az előre elkészített tervrajzok alapján a földmérők végezték az építkezések kitűzési és ellenőrzési feladatait. Némely esetben ezek a tervrajzok vésetek formájában megtalálhatók magán a templom falán, de több tervrajz maradt ránk lapos köveken megrajzolva (néhány ilyen pl. a Luxor Múzeumban látható).

Az óbirodalom időszakától fogva a hosszak mérésének egysége a királyi láb volt (0,525 m). A hossz mérő zsinór (khet) hossza 100 láb volt. A területek mérésére a négyzet khetet használták (2756 m²) [*Stegena*]. Az 1. ábrán látható képen a földmérő távolságot mér. A távolságot a két figuráns által függőlegesen tartott rudak között határozták meg. A földmérő jegyzőkönyvezte a mérési eredményeket.

Kisebb távolságok mérésére fa vagy kő mérőrudakat használtak (2. ábra). A mérőrudakon különböző hosszegységeket is megjelöltek.

Az építési irányításnak nagyon fontos szerepe volt a nagyméretű építmények építésekor. Példának említem a Kheopsz-piramist (kb. i.e. 2600), amelynek egy-egy oldala 230 méter, magassága 147 méter volt. Az oldalakat 1–5' hibával a négy égtáj felé tájolták. A piramisban előre tervezett lejtésű belső folyosók és járatok találhatóak, ame-

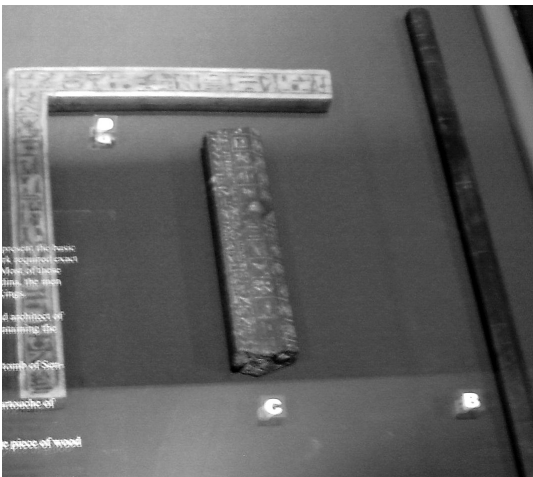
lyek közül a 2 méter széles és 8,5 méter magas Nagy Galéria talán a legszebb és építésében a leg-
bonyolultabb.

1. ábra Távolagszmérés (Menna felügyelő sírja, kb. i.e. 1600) [Siegenal]

Egyiptomban nagyon sok ókori óriási templom is látható. Abban a korban, a világ legnagyobb templom együttese a karnaki templomkörzet volt. A templom épületei 25–30 hektárnyi területen találhatóak. A főépület nagy csarnoka 52 x 104 méter, amelyben 134 oszlop tartotta a kőből készült tetőszerkezetet. A tető középső része magasabbra épült, hogy a világítóablakokon keresztül a fény bejöhessen a terembe. Ezen a részen az oszlopok magassága 22,4 méter [Regine and Matthias].

Ez a két épület csak két példa volt arra, hogy bemutassuk, mekkora létesítmények építését kellett a korabeli földmérőknek irányítani. Nagyon fontos volt, hogy az előre megtervezett dőléssel

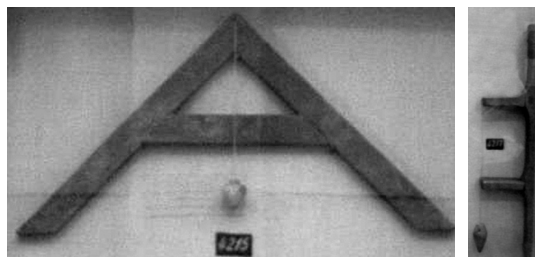

2. ábra Kőből készült mérőrúd és derékszög Deir el Medinából (Luxor Múzeum – középbirodalom)

vagy pontosan függőlegesre épüljenek meg a falak, amelyek magassága esetenként meghaladja a 30 métert. E mérésekhez különleges függőket használtak (3. ábra). Nem feledkezhetünk el a sírok építéséről sem, ahol a folyosókat az előzetes terveknek megfelelő irányban és lejtéssel kellett kivésni a thébai hegyekből. Ez a munka nagyon hasonlít a bányászati geodézia feladataihoz.

A csillagászati geodézia kezdetei

Az ókori Egyiptomban a földmérést nehéz elhatárolni a csillagászatától. A földmérők is foglalkoztak a csillagok mozgásával. Észrevették, hogy a Nap és a távoli csillagok az év különböző időszakában, más-más időpontban és helyen kelnek és nyugszanak. Az egyiptomi naptár ezen a felismerésen alapult. Ez volt az első olyan naptár, amelyet nem a Hold fázisai alapján szerkesztettek, hanem a Föld Nap körüli keringését vették alapul. Ezt a naptárt i.e. 2783-tól használták (az

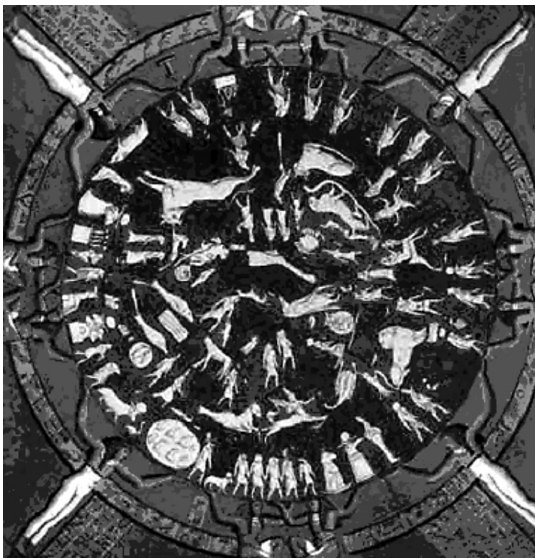

3. ábra Fából készült építéssíró és függők (Luxor Múzeum – középbirodalom)

első szakkarai piramisszöveg alapján), de az eredete korábbra vezethető vissza. Az évet 12, egyenként 30 napos hónapra osztották. Az év végén fennmaradó 5 nap pedig egyik hónaphoz sem tartozott, ezeken az egyes a főistenek (Ozirisz, Hórusz, Széth, Ízisz, Nephthisz) születésnapját ünnepelték. Ideális esetben az év akkor kezdődött, amikor a Szíriusz csillag napkelte előtt megjelent a horizonton. Ez a mai naptár szerint július 19-ére esik. Ez a nap azért volt fontos az egyiptomiak számára, mert ekkor indult meg a Nílus áradása. Azonban a szökőéveket nem vették figyelembe, ennek eredményeként a Szíriusz négyévenként egy nappal korábban jelent meg. A Szíriusz csillag két egymás utáni július 19-i kelése között eltelt időt Szotisz periódusnak nevezik (1453 éves periódus), és igen fontos szerepe van az ókori események időbeli elhelyezésében, mivel a papság minden egyes évben feljegyezte a Szíriusz megjelenésének dátumát is. Ebből meg lehet határozni, hogy hány évvel a Szíriusz július 19-ei kelése után történt az esemény. A hónapokat három évszakba sorolták, minden évszak négy hónapot tartalmazott. A napközbeni idő mérésére a napot 24 órára osztották fel.

Ahhoz, hogy a csillagok azonosíthatók legyenek, minden csillagot valamilyen csillagképhez kapcsolnak. A csillagképek jelentős része meg-
egyezik a napjainkban is ismert és használt csil-

lagképekkel (pl. állatöv). A csillagképeket bevésítették a dendarai templom egyik szentélyének a mennyezetébe is. Az eredeti tetőt a franciák Pá-

4. ábra Csillagképek a dendarai Hathor-templom mennyezetében (Ptolemaiosz idősza)

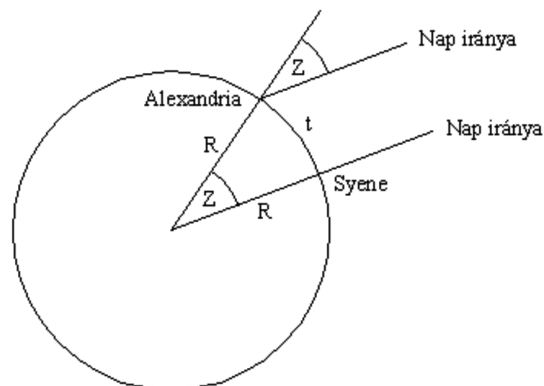
rizsba szállították, jelenleg ott látható (4. ábra). A templomban az eredetinek másolatát helyezték el.

Az Alexandriai Iskola

Nagy Sándor egyiptomi hódítása után egyik hadvezéré, Ptolemaioszt helyezte a fáraók trónjára. Ő alapította a Ptolemaiosz dinasztiát, amelynek utolsó uralkodója Kleopátra volt. I. Ptolemaiosz megalapította az Alexandriai Iskolát (Könyvtárat), amelyben összegyűjtötte a kor tudását, minden területen, így a földmérés, a csillagászat és a matematika területén is. Az intézet egyik első igazgatója Euklidész volt, aki itt írta meg „Elemek” című 13 kötetes művét, amelyen az euklidészi geometria alapszik. I.e. 240-ben III. Ptolemaiosz Eratoszthenészt (i.e. 175–194) kérte fel az intézmény vezetésére. 46 évig töltötte be ezt a pozíciót, míg el nem vesztette látását. Abban a korban a Földet gömb alakúnak képzelték. Erre a megállapításra a csillagok mozgásának vizsgálata vezette a korszak tudósait. Elméletükben helyet kapott a Föld forgástengelye és egyenlítője is. Észrevették, hogy a forgástengely nem merőleges a keringési síkra, ezért a Nap delelésének magassági szöge napról napra változik. Ezek alapján meghatározták a Rák- és Baktérítő helyét, ahol a Nap az év leghosszabb nap-

ján (a nyári-, illetve a téli-napforduló idején) delel a zenitben van. Ezt a tudást használta fel Eratoszthenész az elméletének kidolgozásához. Elképzelésében két pontra van szükségünk a Föld sugarának meghatározásához, amelyek azonos meridiánon találhatók, és az egyik a Ráktérítőn van. Ekkor meg kell mérnünk a távolságot a két pont között, és meg kell határoznunk a Nap zenitszögét a nyári napforduló idején azon a ponton, amelyik nem a Ráktérítőn fekszik. Ezekből az adatokból kiszámíthatjuk a Föld sugarát (5. ábra). Feltételezte, hogy Sziéne (ma Asszuán) a Ráktérítőn található, azonos meridiánon Alexandriával. Meg kellett határozni a két város távolságát és Alexandriában a Nap legmagasabb helyzetének zenitszögét a nyári napforduló idején. Ekkor Sziénében a Nap pontosan a zenitben tartózkodik.

Aránypárt állított fel a meridiánkör kerülete és a mért távolság, valamint a kör teljes középponti szöge (360°) és az ívhez tartozó középponti szög

5. ábra Eratoszthenész elgondolása a Föld sugarának meghatározásáról (a fokmérés őse)

között: $\frac{2R\pi}{t} = \frac{2\pi}{Z}$ Ebből a Föld sugara: $R = \frac{t}{Z}$

Ez első ránézésre egyszerűnek tűnhet, ha azonban belegondolunk, hogy a két város távolsága kb. 850 km, az ívhossz megmérése komoly nehézséget jelent. Az ívhosszat az egy nap alatt megtehető távolság megméréssel és az utazás napjainak megszámlálásával határozták meg.

Alexandriában a Nap zenitszögének meghatározása egy befogott függő árnyékának megméréssel történt. Ismerve a függő valódi hosszát, megmérve az árnyékát, trigonometriai úton meghatározható a zenitszög.

Eratoszthenész mérései alapján az Alexandria-Sziéne távolság 5000 görög stadion (1 görög stadion 185,3 m). A középponti szög 7°12'-et ka-

pott. Mivel ez a szög a 360° -nak $1/50$ -ed része, ebből arra a következtetésre jutott, hogy a meridiánkör kerülete 50-szerese a megmért ívhossznak. Így a meridiánkör kerületének hossza 250 000 görög stadion. *Eratoszthenész* a kerület ismeretében úgy határozott, hogy 1° középponti szöghöz tartozó ívhossz görög stadionban kifejezett értéke egész szám legyen, ezért a meridiánkör kerületét 252 000 görög stadionra „kerekítette”. Így az 1° középponti szöghöz 700 görög stadion ívhossz tartozott a meridiánon. Az adatokból kiszámított fűldsugár pedig 40 107,046 görög stadion, ami 7 431 835 méternek felel meg [Ball]. Ez a mai érték 1,17-szerese. A meghatározás több hibát is tartalmazott a mérési hibákon túl, például a két város nem ugyanazon a meridiánon található. De a kor mérési eszközeit és ismeretanyagát szem előtt tartva, igen jó eredménynek nevezhető.

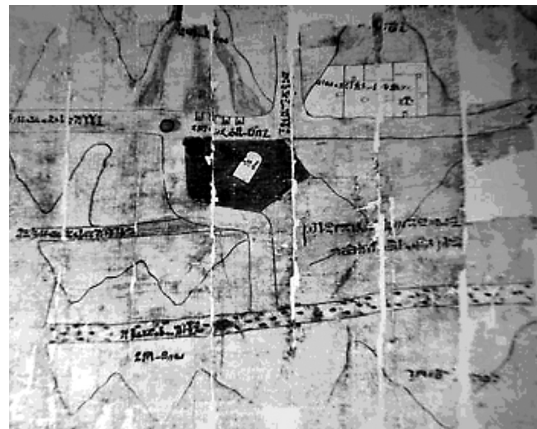
Az ókori Egyiptom térképei

Az ókorban több földrajztudós is írt olyan könyveket, amelyeknek voltak Egyiptommal foglalkozó fejezetei, például *Diodorusz* és *Sztrabón*. *Sztrabón* könyvében leírást találhatunk több óriási épületről, templomokról, utakról, oázisokról és a sivatagról. Ez a könyv nagyon sokáig az utazók és a hadseregek legfontosabb forrásanyaga volt.

Az ókori Egyiptomból összesen egyetlen térkép maradt fenn, de több szöveg is utal létezésükre. A legtöbb ilyen témájú felirat II. *Ramszesz* korából származik. A térképeket kőbe vésték, és a hadsereg számára papirusz másolatokat készítettek róluk. Az egyetlen fennmaradt térkép a Torinói Múzeumban található torinói papirusz (kb. i.e. 1300). A térkép egy aranybányát mutat a Vádi Allkali mentén, Koptosz (ma Qift) és El-Quseir között (6. ábra).

A térképezést az Alexandriában dolgozó térképész-csillagász, *Claudiosz Ptolemaiosz* (i.sz. 90–168) helyezte tudományos alapokra. Legjelentősebb művei a „*Geographica*” és a „*Cosmographica*”, amelyekben a kor földrajzi és csillagászati tudását foglalta össze. A könyv 27 térképet tartalmazott, ebből 1 az akkori ismert világot, 10 Európát, 4 Afrikát és 12 Ázsiát ábrázolta. A térképeken kívül a könyvben 8000 hely gömbi földrajzi koordinátái is szerepeltek. *Ptolemaiosz* vetületi rendszereket dolgozott ki a térképeihez. Ez jelentős lépés volt, mert így matematikai kapcsolatot teremtett a síkba nem fejthető felületű gömb és a térkép síkja között. Térképeinek kezdőmeridiánját a Kanári-szigetekre tette, mivel akkor ettől nyugatra nem volt több ismert földrész. Sajnos egyetlen

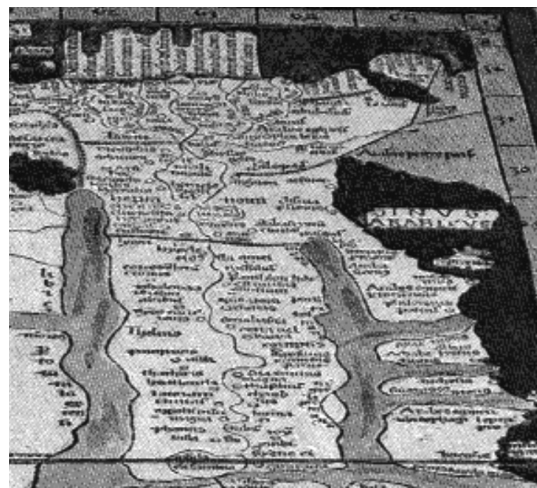
eredeti példány sem maradt fenn *Ptolemaiosz* könyveiből, de a történelem folyamán több másolat is készült róluk. E másolatokat használták a ha-

6. ábra A torinói papirusz (kb. i.e. 1300)

jások és utazók az elkövetkező kb. 1500 év folyamán. A legkorábbi fennmaradt másolat az 1300-as évekből való.

Sajnos ez a másolat térképeket nem tartalmaz, de megtalálható benne a 8000 hely koordinátája. A legrégebbi térképekkel is ellátott másolat 1482-ből maradt fenn, de a térképeket az időközben megszerzett tudás alapján már kijavították (7. ábra). Az Egyiptomot ábrázoló térképek érdekessé-

7. ábra Egyiptom a *Geographica* fennmaradt másolatában

ge, hogy *Ptolemaiosz*tól megmaradt az az ókori elképzelés, miszerint a Nílus forrása 12 fokra az Egyenlítőről délre, a Hold-hegységben található.

A középkor folyamán a térképészet és földmérés tudománya jelentősen visszaesett. Az egyház hatására a tudósok visszatértek a sík alakú Föld elképzeléshez, valamint a világegyetem középpontját visszahelyezték a Föld középpontjába. Ennek köszönhetően a középkorban Egyiptomról nem készültek újabb térképek, egészen a francia és angol utazók XVIII–XIX. századi megjelenéséig.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. Egyiptom. A fáraók világa. Edited by Regine Schulz and Matthias Seidel. Vince Kiadó Kft., Budapest, 2001
2. Ball, John: Egypt in the Classical Geographers. Government Press, Bulaq, Cairo, 1942
3. Papp-Váry Á.: A térképészet története az

ókorban Egyiptomban. Geodézia és Kartográfia, 1969. 3. különszám, pp. 95–99.

4. Stegena Lajos: Térképtörténet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1985

Surveying and Mapping at the Ancient Egypt

Szűcs, L.
Summary

The work of the surveyors was of great importance in ancient Egypt. Their work contained the land registry, field survey, engineering geodesy and astronomical geodesy. In this article I would like to introduce some of their methods, surveying techniques and results.

GEODÉZIA ÉS KARTOGRÁFIA

hirdetési díjai:

SZÍNES ODALAK

hátsó külső oldal	110.000,-Ft
címlap belső oldal	90.000,-Ft
hátsó belső oldal	70.000,-Ft

FEKETE-FEHÉR /BELSŐ

1 oldal	35.000,-Ft
1/2 oldal	23.000,-Ft
1/4 oldal	11.000,-Ft
1/8 oldal	8.000,-Ft

Egyedi megbeszélés alapján lehetőség van szórólap elhelyezésére is.

Áraink az ÁFÁ-t tartalmazzák.

Az árak nyomdakész hirdetésre vonatkoznak, többszöri megrendelés esetén kedvezmény!

Jogi tagjaink részére 10 % engedményt adunk!

A kézirat leadási határideje minden hónap harmadika.

Megrendelés és hirdetésfelvétel:

MAGYAR FÖLDMÉRÉSI, TÉRKÉPÉSZETI ÉS TÁVÉRZÉKELÉSI TÁRSASÁG

1027 Budapest, II. Fő u. 68. V. emelet 510. Telefon: 201-86-42 Fax: 201-25-26